

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Seksualiteit als relatievorm, niet als drift

Bespreking van

Lawrence E. Hedges (2011). *Sex in psychotherapy — Sexuality, passion, love and desire in the therapeutic encounter*. Hove/
New York: Routledge. ISBN 978 0 415 87352 9,
234 pp., £ 21,99

LILI PHILIPPE

De auteur van *Sex in psychotherapy*, Lawrence E. Hedges, is psycholoog-psychoanalyticus met een privépraktijk in Californië, maar bovenal is hij directeur van het Listening Perspectives Study Center. Hij bestudeerde gedurende tientallen jaren de diverse manieren van luisteren van psychotherapeuten naar hun cliënten. In verschillende boeken en artikels betoogde hij dat het cruciaal is voor de therapeut om luisterperspectief en wijze van interpreteren soms aan te passen: reeds in 1983 kwam zijn eerste boek, getiteld *Listening perspectives in psychotherapy* uit. Daarbij gaat de schrijver geen enkel onderwerp over overdracht en tegenoverdracht uit de weg, zelfs al is het beladen, zoals seks in de psychotherapeutische setting.

Ik denk dat het heel wat moed gevergd heeft om de zeer persoonlijke opvattingen over seks, ervaringen met seks, fantasieën over seks en invloed van seks in psychotherapie op deze indringende wijze bespreekbaar te maken onder collega-therapeuten, supervisanten, intervisanten ... Het zijn echter wel deze openheid en eerlijkheid van de psychotherapeuten, natuurlijk enkel mogelijk binnen een respectvolle relatie met de supervisor, die — meer dan de overigens interessante theoretische benaderingen — bijblijven van dit boek.

In een eerste deel beschouwt de schrijver in een dertigtal bladzijden seks, seksualiteit, gender en genderidentiteit vanuit verschillende perspectieven (onder andere dat van

de biologie, de religie, de persoonlijke identiteit, het mimetisme, trauma en transgeneratie en intersubjectiviteit) om ten slotte tot zijn eigen 'Relatedness Listening Perspectives Approach' te komen. Hedges gaat uit van vier algemene, toenemend complexe relatievormen om naar mensen in psychotherapie te luisteren: allereerst de organiserende ervaring voor de meest primitieve problematiek, vervolgens de symbiotische ervaring voor een ontwikkelingsstoornis op het preoedipale niveau, daarna komt de zelf-anderervaring op weg naar de oedipale fase en ten slotte de onafhankelijke ervaring naar een volwassen oedipaliteit. Deze vier verschillende relationele kaders — of zelf-en-anderluisterperspectieven — zijn ook metaforen voor het ontwikkelingsmoment van de cliënt. Het gaat in feite over de geïnternaliseerde relatiepatronen van de cliënt. Deze hebben een directe verbinding met overdracht en tegenoverdracht (de subjectieve, intrapsychische wereld van cliënt en therapeut) en kunnen daardoor ook tot transformatie in de relatie leiden indien wederzijdse overgave mogelijk wordt.

Als hoofdschotel van het boek serveert Hedges een gerecht van vijftientwintig verslagen van therapeutische ontmoetingen van geselecteerde psychoanalytisch psychotherapeuten zoals Searles, Ogden, Orbach, Kernberg, McDougall. Hij organiseert deze gevalsstudies volgens zijn vier luisterperspectieven.

Het eerste perspectief is dat van de 'persoonlijkheid in organisatie' en is gericht op de meest primitieve vormen van zoeken naar een primaire verwantschap. Aan de hand van 'ontmaskerende' verslagen over tegenoverdrachtelijke gevoelens van seksuele opwindings, erotische fantasieën en de daaropvolgende gevoelens van schaamte, schuld of frustratie opent Hedges discussies over onthullingen van de therapeut aan zijn cliënt. De vraag blijft welk soort openheid opportuun is en in welke omstandigheden. Hij pleit voor het maken door de therapeut van een mentale — psychoanalytische — shift van wat 'er echt is' naar wat er

zich in het intersubjectieve veld afspeelt door wederzijdse beïnvloedingen. De klinische vignetten illustreren hoe seksualiteit — die beleefd wordt in de organiserende ervaring van een therapie met patiënten met psychische, vaak psychotische, stoornissen in de vroegste lagen van de persoonlijkheid — gehanteerd kan worden. In dit deel vinden we namen als Ogden en Searles. De vroege moeder-kindbinding zoals die ontstaat in de eerste maanden wordt door Hedges op therapeutisch vlak het 'luisterperspectief voor symbiose en separatie' genoemd. Hier dient de therapeut vooral te luisteren naar signalen van wederzijds afhankelijke ervaringen, van wederkerigheid in de therapeutische relatie. De emotionele tegenoverdrachtservaringen met borderline- en karakterstoornissen worden aan de hand van klinische verslagen van Rosiello, Orbach, Mitchell en Gorkin met ons gedeeld. Het gaat hier over verkrachting, sadisme en genderidentiteitsproblemen.

De ontwikkeling van de seksuele identiteit, het analytische gebruik van het seksuele verlangen, het doorwerken van angst voor passiviteit, censuur van de vader zijn thema's die in het derde ontwikkelingsperspectief van Hedges thuishoren: 'het zich ontwikkelende zelf vanuit zelf-anderervaring'. Hier zien we vooral narcistische problematiek waarbij de therapeut zich empathisch dient af te stemmen op de zelf-ervaringen en zelf-anderontmoetingen van de cliënt zoals onder anderen Lewes, Corbitt en Wittkin-Sasso dat beschrijven.

Het meest geavanceerde luisterperspectief is het 'onafhankelijk in relatie zijn', dat slechts mogelijk is vanuit een standvastig zelf met loyaliteit aan de ander. Kernbergs *Liefde in de analytische setting* en McDougalls *Homo-erotische stimulatie in de tegenoverdracht* tonen hoe het mogelijk maken van concurrerende en coöperatieve driehoeksverhoudingen met echte en gefantaseerde derde partijen in de therapie de cliënt kan helpen om onafhankelijker in een relatie te stappen.

Het laatste deel van het boek wordt besteed aan drie uitgebreide gevalsstudies die Eros in de overdracht, Eros in de weerstand en Eros in de tegenoverdracht illustreren vanuit het concept van het juiste luisterperspectief volgens Hedges' eigen ervaringen. Hij legt uit hoe de therapeut de intense gevoelens van opwindning die door een sterk erotische overdracht soms worden opgewekt kan begrijpen en ermee kan werken. Vervolgens bespreekt hij seksuele gevoelens die weerstand opwekken bij de therapeut, en die hij kan doorbreken door therapeutisch te werken met zelfonthullingen. Dit houdt spreken over de tegenoverdracht in, wat de permanente waakzaamheid en zelfcontrole vereist die de basis vormen van het analytische kader. De vrijheid en openheid ervaren om met de tegenoverdracht te kunnen werken is voor Hedges de 'koninklijke weg' om naar een ervaring van samensmelting te gaan en van daaruit naar het relationele onbewuste.

Ik ben blij met dit boek omdat het laat zien hoe levendig de psychoanalytische theorie is en zijn plaats in het moderne psychotherapeutische landschap blijft verdienen. Het onderscheiden van verschillende, psychoanalytische luisterperspectieven heeft het conceptuele voordeel dat we de psychoanalytische psychotherapie benaderen vanuit een gedifferentieerd luisteren naar de relationele ontwikkelingsthema's. Hiermee zijn verscheidene technieken verbonden die telkens een strategische emotionele betrokkenheid vereisen (Hedges 1996). Het is vaak deze emotionele betrokkenheid in seksuele kwesties die de grootste bedreiging voor het analytische kader inhoudt. Hedges formuleert dit zo (p. 80): 'Heeft iemand van ons zich ooit kunnen voorstellen, toen we besloten om psychotherapeut te worden, dat we voor zulke veeleisende taken zouden komen te staan? Dat we zover met onszelf zouden moeten gaan soms? Ik denk het niet. Maar, de keuze wordt later duidelijk: schrijf mensen af als onbehandelbaar of rol je mouwen op en ga aan het werk.'

Literatuur

HEDGES, L.E. (1996). *Strategic emotional involvement*. Northvale NJ: Aronson.

Depressie: onderzoek en tijdsbeleving

Bespreking van

Jos Dirkx & Nelleke Nicolai (red.) (2012). *Depressie & psychodynamiek*. Amsterdam: Sijbolet. ISBN 978 94 9111 012 2, 172 pp., € 18,95

MICHEL THYS

Van het PSU-symposium waarop de bundel *Depressie en dynamiek* is gebaseerd, werd reeds eerder verslag gedaan op deze pagina's (Daggers 2012). In kort bestek vraag ik nog even aandacht voor het boek, om twee redenen. Ten eerste om te melden dat de bekende «PSU-boekjes», sinds jaar en dag uitgegeven bij Boom, vanaf nu het daglicht zien bij Uitgeverij Sijbolet te Amsterdam, mooi vormgegeven door boekverzorger René van der Vooren. Ten tweede bevat de bundel enkele vermeldenswaardige hoofdstukken die niet op het symposium gepresenteerd werden.

Rien Van, Ellen Driessen en Saskia De Maat geven een helder overzicht van de effectiviteit van psychodynamische therapie (PDT) bij depressie en op basis van welke factoren de effectiviteit van de therapie kan worden voorspeld. Na een bespreking van inhoudelijke kenmerken van PDT wordt de stand van zaken op onderzoeksvlak belicht bij zowel kort- als langdurende PDT, met bijzondere aandacht voor de kortdurende psychodynamische steungevende psychotherapie. Een van de conclusies is dat PDT effectiever is bij depressies waarbij relationele factoren een etiologische rol spelen en er sprake is van gerapporteerde traumatische ervaringen.

Vanuit sociologische hoek boeiend is het

hoofdstuk van Jette Westerbeek over hoe depressie ook sociaal vormgegeven wordt. De wijze waarop mensen hun depressiviteit beleven en duiden staat niet los van de sociale context en de context waarin de communicatie plaatsvindt. Ze onderzoekt dit aan de hand van honderdachtien verslagen van psychoanalytische indicatiegesprekken op het Nederlands Psychoanalytisch Instituut van 1954 tot 1999. De bespreking ervan laat zien hoe de zelfpresentatie en de beschrijving van de depressieve klachten door de cliënten in de loop der jaren evolueren, en verschillend bij vrouwen en mannen. Interessant is ook te zien hoe de wijze waarop de analytici de cliënten beschrijven en de criteria op basis waarvan ze menen dat iemand al dan niet voor analyse in aanmerking komt, in diezelfde periode evolueren. De subjectieve blik van de analyticus, zijn «emotionele antenne», speelt hierin een belangrijke rol. Patiënten die positieve gevoelens oproepen vanwege het wederzijds ontstane emotionele begrip worden bijvoorbeeld meer geschikt bevonden. De verslagen laten ook stijlveranderingen zien, waarvan het kleiner worden van de sociale afstand tussen analytici en cliënten en de invoering van het inzagerecht — wat analytici voorzichtiger maakt in hun aantekeningen — niet vreemd zijn.

Kort vermeld ik het hoofdstuk van Maarten Van Buuren dat, meer dan in het genoemde verslag van destijds tot uiting komt (misschien heeft de auteur de tekst van zijn lezing grondig aangepast), de tijdsbeleving in depressie tot focus neemt. Vertrekkende van prikkelende filosofische beschouwingen over wat Augustinus, Husserl en Heidegger ons leren over het tijdsbewustzijn, beschrijft hij hoe in depressie de uitgestrektheid van de tijdsbeleving wegvalt, wat een implosie van het subject met zich meebrengt.

Literatuur

DAGGERS, M. (2012). Depressie: verlies van een (innerlijke) connectie. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 18, 55-57.